Ptaki Śląska (2018) 25: 124-129
ISSN: 0860-3022 eISSN: 2451-3415

received: 2.10.2018
accepted: 13.11.2018

Gniazdowanie sierpówek *Streptopelia decaocto* w okresie zimowym na osiedlu blokowym w Bytomiu

Breeding of the Collared Dove *Streptopelia decaocto* in the winter in block of flats area in Bytom (Upper Sielsia)

Szymon Beuch
Dział Przyrody, Muzeum Górnośląskie
pl. Jana III Sobieskiego 2, 41-902 Bytom
e-mail: szymon.beuch@gmail.com

Sierpówka *Streptopelia decaocto* jest stosunkowo nowym gatunkiem w awifaunie Polski przybyłym tu dopiero w połowie XX w. z terenów Azji Mniejszej (Antczak i Górski 2007). Choć obecnie gatunek skolonizował tereny niemal całej Europy, to jego ekspansja trwa nadal. Pojedyncze ptaki zaleciały (lub dopłynęły na statkach) aż na Svalbard, a przed kilku laty zasiedliły także najodleglejsze wyspy na Azorach (Mitchell 2017). Fenologia okresu rozrodczego sierpówki uzależniona jest od warunków klimatycznych panujących na terenach zasiedlanych przez poszczególne populacje. W obszarze tropikalnym i podzwrotnikowym ptak ten gniazduje przez cały rok. Im dalej na północ i im bliżej strefy klimatu kontynentalnego, tym okres przystępowania gatunku do lęgu jest szybszy (Cramp 2009). Postępujące ocieplenie klimatu prawdopodobnie wpływa na wydłużenie sezonu lęgowego gatunku również na bardziej północnych stanowiskach. W latach 1970. w Anglii trwał on od marca do września (Coombs i in. 1981, McNair 1997), natomiast obecnie jest o dwa miesiące dłuższy i trwa od lutego do października (Robertson 2009). W Europie Zachodniej sierpówki rozpoczynają gniazdowanie w drugiej połowie lutego, choć pojedyncze próby styczniowych lęgów nie należą obecnie do rzadkości (Robertson 2009).

Od początku kolonizacji Polski przez ten gatunek (przełom lat 1940. i 1950.), notowano tu 3-4 lęgi rocznie w okresie od marca do października (Dyrcz 1956). Zazwyczaj jednak sezon lęgowy kończył się w sierpniu, a więcej niż trzy lęgi były rzadkością (Gotzman i Jabłoński 1972). Obecnie okres lęgowy sierpówki w Polsce przypomina ten z Europy Zachodniej. Podaje się, że sierpówka może już wyprowadzać nawet do siedmiu lęgów w roku i gniazdować od końca lutego do listopada, jednak lęgi w tych skrajnych miesiącach wciąż uznaje się za wyjątkowe (Zbyryt 2014). Notowano również rzadkie przypadki lęgów w środku zimy (np. Soska i Stajszczyk 2015), ale dotyczyły najczęściej pojedynczych par, a nie całych lokalnych

populacji.

W dniu 25.12.2015 r. na osiedlu bloków czteropiętrowych przy ulicy Józefa Nickla w Bytomiu-Miechowicach (woj. śląskie) odnaleziono (przy temperaturze ok. 3°C) gniazdo sierpówki wysiadywane w koronie świerka *Picea* sp. Następnego dnia gniazdo było opuszczone, ale kilkadziesiąt metrów dalej, na innym świerku, dostrzeżono kolejnego wysiadującego ptaka. Gniazdo to obserwowano następnie codziennie z okna mieszkania autora. Para ptaków zmieniała się na gnieździe i wysiadywała co najmniej do dnia 16.01.2016, pomimo iż temperatura minimalna kilkakrotnie spadała w tym okresie poniżej -15°C. Obserwując zachowania ptaków na gnieździe, zanotowano, że wysiadująca samica odzywała się często głosem podobnym do wołania godowego samca, jednak cichszym, o niższej tonacji i bardziej ochryple. W drugiej połowie stycznia w różnych miejscach osiedla zauważono, że tego typu głosy dochodzą z co najmniej czterech innych gęstych świerków. Od 2.02.2016 rozpoczęto metodyczne przeszukiwanie wszystkich drzew i nisz budynków na całym osiedlu przy ulicy J. Nickla (łącznie 7,7 ha), w celu potwierdzenia kolejnych wysiadywanych zniesień. Większość drzew na tym obszarze stanowiły świerki (N=90). Pojedyncza kontrola polegała na dokładnym przejrzeniu wszystkich drzew pod kątem możliwego zasiedlenia przez ptaki. Szukano wysiadywanych lub opuszczonych gniazd, a także notowano obecność ptaków (par, odzywających się samców i samic, pojedynczych osobników) i nanoszono je na mapę osiedla. W ciągu czterech pierwszych kontroli (w dniach 2, 3, 6, 7.02) zauważono, że tutejsza populacja szczególnie preferuje świerki, nie tylko jako miejsca gniazdowe, ale również bezpieczne miejsca odpoczynku i nocowania. Każda para okupowała zwykle jedno lub kilka takich drzew w rewirze, co można było rozpoznać po dużej ilości odchodów gromadzących się pod drzewem. Obecność kopczyków z odchodów znacznie ułatwiała namierzanie gniazda. Ekskrementy wysiadujących ptaków osadzały się również na gałęziach, tworząc dobrze widoczne białe „kolumny" prowadzące aż do gniazda. Nierzadko było to jedynym sposobem odnalezienia go w bardzo gęstych, trudnych do dokładnego przejrzenia koronach świerków. Późniejsze kontrole ograniczały się więc do drzew, pod którymi znajdowały się kopce z odchodami i tylko te drzewa bardzo dokładnie przeglądano lornetką z kilku punktów wokół. Bardzo przydatne były też charakterystyczne odgłosy wysiadujących samic. Każdego dnia kontroli notowano temperaturę i stopień pokrycia pokrywy śnieżnej.

Dokładne kontrole wszystkich drzew na badanym osiedlu w pierwszej dekadzie lutego 2016 r. wykazały obecność 6 wysiadywanych gniazd sierpówki oraz 9 gniazd opuszczonych, ale pochodzących z trwającego sezonu zimowego (świeże odchody, pióra przyklejone do gniazd). Najprawdopodobniej nie były to powtórzone lęgi tych samych par, ponieważ późniejsze obserwacje ujawniły, iż pary powtarzały lęgi w jednym sezonie często w tych samych gniazdach, a prawie zawsze na tym samym lub sąsiednim drzewie. Tymczasem opuszczone gniazda były zlokalizowane od kilkudziesięciu do kilkuset me-

Fot. 1. Wysiadująca samica sierpówki na osiedlu w Bytomiu-Miechowicach, styczeń 2018 r. (fot. S. Beuch)
Photo 1. Incubating Collared Dove female in Bytom-Miechowice in January 2018

Fot. 2. W znalezieniu zajętego gniazda sierpówki w gęstych świerkach pomagały sterty świeżych odchodów pod pniem i całe ich kolumny pozostawione na gałęziach (fot. S. Beuch)
Photo 2. Piles of fresh faeces under tree trunks and on branches helped to find the occupied Collared Dove nest in Winter

trów od gniazd zajętych. Lęgi te musiały rozpocząć się co najmniej w drugiej lub trzeciej dekadzie stycznia, najprawdopodobniej między 7 a 15.01 lub między 24 a 31.01, kiedy minimalne temperatury dobowe praktycznie nie spadały poniżej zera (www.weatheronline.pl). Tak wiele jednocześnie wysiadywanych gniazd oznaczało, że gniazdowanie sierpówki w miesiącach zimowych niekoniecznie musi być zjawiskiem wyjątkowym i w sprzyjających warunkach może dotyczyć dużej części lokalnej populacji (na badanym osiedlu szacowana łącznie na ok. 20-25 par). Wszystkie znalezione gniazda monitorowano następnie średnio co 2-3 dni. Gniazda były wysiadywane w czasie gdy minimalne temperatury dobowe oscylowały między -2°C a +4°C. Wraz z nagłym ochłodzeniem jakie przyszło ok. 7.02 (temperatura w tym czasie wahała się między -10°C a 0°C) stwierdzono sukcesywne opuszczanie lęgów i porzucanie gniazd. Kolejne zniesienia odnaleziono dopiero na początku marca, co można było uznać za pierwsze lęgi wiosenne.

W sezonie zimowym 2016/2017, począwszy od końca listopada prowadzono kontrole co ok. 10 dni. Sezon ten okazał się zdecydowanie bardziej mroźny niż poprzedni – notowano tylko krótkie odwilże (1-2 dniowe), po których następowały szybkie, gwałtowne ochłodzenia, ze spadkiem minimalnej temperatury poniżej 0°C. Ptaki próbowały lęgów na początku grudnia (8 gniazd), jednak potem przez niemal całą zimę nie wykazywały żadnych zachowań lęgowych. Dopiero silna odwilż w połowie lutego 2017 r. (10°C w dn. 15.02) zapoczątkowała sezon lęgowy tutejszych sierpówek. Znaleziono trzy wysiadywane gniazda i świeżo zrzucone z gniazd jaja w dwóch lokalizacjach.

Kolejnej zimy, w dniu 19.12.2017 r., po dwóch tygodniach z minimalną temperaturą dobową oscylującą pomiędzy 0°C a 10°C znaleziono tylko jedno wysiadywane gniazdo, opuszczone jednak nagle po ochłodzeniu 21.12, kiedy to minimalna temperatura dobowa wyniosła -5°C. Później, na początku stycznia 2018 r., mimo trwającej ok. 10 dni odwilży, nie obserwowano zachowań lęgowych sierpówek. Dopiero w trakcie kilku cieplejszych dni pod koniec stycznia (mimo obecnej pokrywy śnieżnej) odnotowano zachowania lęgowe całej tutejszej populacji. Ptaki zaczęły intensywnie nawoływać i gonić się wzajemnie. W dniu 30.01 obserwowano dwie kopulujące pary oraz jedną budującą gniazdo. Następnego dnia znaleziono dodatkowo cztery wysiadywane gniazda. Podczas kolejnych kontroli, na początku lutego znaleziono kolejne trzy gniazda, ale wraz z przyjściem ochłodzenia większość z nich zostawała porzucana. Mrozy trwające przez pierwszą połowę lutego przetrwały tylko ptaki z dwóch stanowisk.

Obserwacje zachowań lęgowych sierpówek na osiedlu mieszkaniowym w Bytomiu-Miechowicach wykazały, iż w sprzyjających warunkach pogodowych przynajmniej część par z tutejszej populacji (30-75%) przystępuje do lęgów w okresie zimowym. Do takich lęgów dochodzi jednak najczęściej w okresach znacznego, dłużej utrzymującego się ocieplenia (między 3 a 7 dni), kiedy minimalne temperatury dobowe są dodatnie.Nie jest to jednak regułą, ponieważ pojedyncze pary podejmowały próby gniazdowania również w okresach mroźnych, w których mi-

nimalna temperatura dobowa oscylowała między -5°C a 0°C, nawet przy obfitej pokrywie śnieżnej.

Wszystkie znalezione w latach 2015-2018 lęgi (N=22) kończyły się ostatecznie opuszczeniem gniazda przez parę, najprawdopodobniej na etapie jaj. Znajdowane pod takimi gniazdami skorupy nie wskazywały na wyklucie się piskląt. Większość porzuceń lęgów miała miejsce z chwilą gwałtownego spadku temperatury, dlatego właśnie z tym czynnikiem wiązano ich najbardziej realną przyczynę. Prawdopodobnie dochodziło do przemarznięcia zarodków o czym może świadczyć ponadprzeciętny okres prób wysiadywania niektórych regularnie monitorowanych zniesień, który trwał nawet ponad 21 dni, podczas gdy zazwyczaj sierpówki wysiadują 14-15 dni (Gotzman i Jabłoński 1972). Drapieżnictwo jako przyczyna strat lęgów było mało prawdopodobne. Na obszarze badań nie gniazduje wrona siwa *Corvus cornix*, a sroka *Pica pica* była gatunkiem rzadkim (1-2 pary) i nie obserwowano nigdy osobników interesujących się wysiadującymi sierpówkami (obs. własne).

Wydaje się, że próbom gniazdowania sierpówek w tak trudnym okresie poza oczywistym wzrostem temperatury może sprzyjać duża dostępność pokarmu (Dunn 2004). Na badanym osiedlu znajduje się kilka dużych osiedlowych karmników i co najmniej kilkanaście mniejszych balkonowych. Do tego obecne są małe sklepy spożywcze z otwartymi kramami oraz łatwo dostępne kontenery na odpadki organiczne. Ważna może być też mała konkurencja ze strony innych gatunków o podobnych wymaganiach pokarmowych (bardzo nieliczny gołąb miejski *Columba livia forma urbana* (2-3 pary) i kawka *Corvus monedula* (1-2 pary). Wyjątkowo duże zagęszczenia zimą wykazuje tu wróbel domowy *Passer domesticus* (Cempulik i Sokół 2017), co nie powinno jednak mieć dużego wpływu na populację sierpówki.

Nie wiadomo czy fakt podejmowania prób zimowych lęgów przez dużą część tutejszej populacji jest wyjątkowy na tle reszty kraju, czy jest to po prostu zjawisko niedostatecznie zbadane. Wydaje się, że w miastach zachodniej części Polski powinno być ono bardziej powszechne, choćby przez wzgląd na jeszcze łagodniejsze zimy niż na Górnym Śląsku (www.meteomodel.pl).

Wszystkie znalezione gniazda zbudowane były na świerkach, co jest typowe dla pierwszych lęgów tego gatunku wyprowadzanych przed rozwinięciem się listowia drzew liściastych (Gotzman i Jabłoński 1972). Nie znaleziono żadnego gniazda na budynku, co może mieć związek z faktem, iż zdecydowana większość bloków mieszkalnych była w okresie badań świeżo po zabiegach termomodernizacji elewacji. Na balkonach nie było obecnych żadnych wnęk, podwieszonych półek i innych elementów, które gatunek ten może w Polsce zasiedlać, również zimą (np. Soska i Stajszczyk 2015).

Badania lęgowej populacji sierpówki na osiedlu w Bytomiu wykazały ponadto, iż gatunek ten może występować tu w bardzo wysokich zagęszczeniach sięgających 2,6-3,2 pary/ha, będących w warunkach miejskich jednymi z większych w Polsce (Zbyryt 2014). Potwierdzałoby to przypuszczenie, że Górny Śląsk jest najliczniej zasiedlonym przez sierpówkę regionem kraju (Kuczyński i Chylarecki 2012).

Summary

During three winter seasons (December--February) of 2015/2016, 2016/2017 and 2017/2018 I searched for occupied nests of Eurasian Collared Doves *Streptopelia decaocto* in a residential area (7.7 ha) of Bytom-Miechowice (Silesia Province). The study has reveled that 1-16 pairs (of 20-15 pairs present in the area) started their breeding attempts in winter, and these numbers were related to ambient temperatures. Pairs started nest-buiding most often during thaw periods lasting 3-7 days, when the minimum temperatures exceeded 0°C. However, no breeding attempt (N=22) was successful. All nests were abandoned by parental birds during incubation. Most birds deserted their clutches when temperatures dropped below 0°C, but single pairs continued incubation on days with freezing temperatures. The most likely reason responsible for nest failures was the death of embryos, as the incubation period lasted sometimes for more than three weeks (ca. 7 days longer than normally). All nests were built on spruces *Picea* sp. Until recently winter breeding of Collared Doves in Poland was considered very rare. This study provides evidence for regular winter breeding attempts of the species observed in the majority of population.

Literatura

Antczak J., Górski W. 2007. Sierpówka *Streptopelia decaocto*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 258–259.

Cempulik P., Sokół K. 2017. Rozmieszczenie siedliskowe i zagęszczenia populacji wróbla *Passer domesticus* zimą 2015/2016 w wybranych gminach konurbacji górnośląskiej. Ptaki Śląska 24: 89-106.

Coombs C. F. B., Isaacson A. J., Murton R. K., Thearle R. J. P., Wstwood N. J. 1981. Collared Doves (*Streptopelia decaocto*) in Urban Habitats. Journal of Applied Ecology 18: 41.

Dunn P. O. 2004 Breeding dates and reproductive performance. In A.P. Møller, W. Fiedler, and P. Berthold, eds, Birds and Climate Change, vol. 35, pp. 67–85. Elsevier, San Diego, CA, USA.

Dyrcz A. 1956. On the biology and distribution of the Collared Turtle Dove, *Streptopelia decaocto* Friv. in Poland. Zoologica Poloniae 7: 433-454.

Gotzman J., Jabłoński B. 1972. Gniazda naszych ptaków. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, ss: 101-102.

Kuczyński L., Chylarecki P. 2012. Atlas pospolitych ptaków lęgowych Polski. Rozmieszczenie, wybiórczość siedliskowa, trendy. GIOŚ, Warszawa.

McNair D. B. 1997. Early winter breeding record of the Eurasian Collared-Dove in Northern Florida. Fla. Field Nat. 25: 22-23.

Mitchell D. 2017. Birds of Europe, North Africa and the Middle East. An Annotated Checklist. Lynx Edicions, Barcelona.

Robertson H. A. 2009. Breeding of Collared Doves *Streptopelia decaocto* in rural Oxfordshire, England. Bird Study 37: 73-83.

Soska J., Stajszczyk M. 2015 Zimowe lęgi sierpówki *Streptopelia decaocto* w Sosnowcu. Ptaki Śląska 22: 125-132.

Zbyryt A. 2014. Zagęszczenie sierpówki *Steptopelia decaocto* i grzywacza *Columba palumbus* w różnych typach zabudowy w Białymstoku. Ornis Pol. 55: 135-141.